

Inhoud

Restaureren en subsidie drs. A. F. van Hooren en drs. ir. A. P. Dreimuller	143
De bouwbedrijven in 1979 J. ten Broeke	157
Het arbeidsbestand in de bouwnijverheid 1979/'80 drs. A. J. Grootenboer	161
Het ziekteverzuim in 1979 J. ten Broeke	167

Restaureren en subsidie

drs. A. F. van Hooren en
drs. ir. A. P. Dreimuller

Inleiding

Restauratie van monumenten, of het nu om woonhuizen, kastelen of molens gaat, is voor de eigenaars een zeer kostbare zaak. Om toch een groot deel van de Nederlandse monumenten voor verval te behoeden, stelt de overheid omvangrijke subsidies ter beschikking voor het restaureren daarvan. Deze financiële bijdragen zijn zo hoog, dat geen enkele eigenaar zou willen restaureren zonder er gebruik van te maken. Tevens wekken de subsidies zoveel vraag op, dat er aanzienlijk meer vergunningen voor restauratie worden aangevraagd dan voor subsidiëring in aanmerking kunnen komen. Kort gezegd: de omvang van het subsidiebudget en de gemiddelde subsidie per pand bepalen de omvang van de restauratie-activiteit. In dit artikel willen wij de ontwikkeling van de restauratie-activiteit onderzoeken. De ontwikkeling van de subsidies is daarbij uitgangspunt.

Geschiedenis van de monumentenzorg

In de loop der eeuwen is, onder invloed van de toeneming van het aantal redenen voor behoud van monumenten, het onderwerp van bescherming steeds verder uitgebreid. De redenen voor behoud zijn tegenwoordig zo algemeen, dat ze bijna geen enkel gebouw meer uitsluiten. Impliciet wordt de hele gebouwde omgeving de moeite van het beschermen

waard verklaard. Dit blijkt uit de argumenten die Nelissen geeft voor de bescherming van monumenten.¹⁾ Hij onderscheidt argumenten van de volgende aard:

- oudheidkundige en cultuurhistorische
- recreatieve en toeristische
- educatieve
- economische
- maatschappelijke
- bouwkundige en esthetische
- sociaal-psychologische en psychologische.

In overeenstemming hiermee heeft het onderwerp van bescherming zich ook uitgebreid.

Bij gebouwen vond men eerst de (voor)gevel belangrijk, later kwam er aandacht voor het interieur en nog later werd de constructie onderwerp van monumentenzorg.

Aanvankelijk richtte de aandacht zich op één enkel gebouw, zonder systematische criteria, vervolgens op gebouwen die afkomstig waren uit een bepaalde tijd, daarna op de beste gebouwen uit één stijlperiode en ten slotte op de beste gebouwen uit verschillende stijlperiodes.

In de eerste helft van deze eeuw beperkte de monumentenzorg zich tot het monument zelf, daarna kreeg de gedachte gestalte dat een monument een omgeving heeft en dat tussen beide een relatie bestaat. De bescherming werd uitgebreid tot de aanliggende gebouwen en later de straat, de buurt en

1) N. J. M. Nelissen, Monument en samenleving. Maastricht 1974, blz. 52 e.v.

de stad (wat tot de instelling van beschermde stads- en dorpsgezichten zou leiden).

De monumentenwet

De actieve monumentenzorg begon in Nederland in 1873, toen Victor de Stuers in zijn 'Holland op zijn smalst' het cultuurbarbarisme onder de aandacht bracht. Het duurde echter tot 1961 voordat de monumentenwet – die al in 1928 in de troonrede werd aangekondigd – in het Staatsblad verscheen. In 1964 werd het begrip 'beschermde stads- en dorpsgezicht' aan de wet toegevoegd.

De wet verstaat onder monument:

1. *Alle vóór ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken, welk van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun volkskundige waarde;*
2. *Terreinen, welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1;*
3. *Alle zaken en terreinen, welke van algemeen belang zijn wegens de aan die zaken en terreinen verbonden geschiedkundige herinneringen.*

De wet verstaat onder stads- en dorpsgezicht:

Groepen van onroerende zaken, hieronder begrepen bomen, wegen, straten, pleinen en brug-

gen, grachten, vaarten, sloten en andere wateren, welke met één of meer tot de groep behorende monumenten een beeld vormen, dat van algemeen belang is wegens de schoonheid of het karakter van het geheel.

Monumenten en stads- en dorpsgezichten die aan de bovenstaande definities voldoen, zijn daarmee nog niet beschermd. Dat is alleen het geval als zij ingeschreven staan in bepaalde bij de wet ingestelde registers.

Op 31 december 1978 waren 151 stads- en dorpsgezichten ingeschreven en dus beschermd. Het totale aantal stads- en dorpsgezichten bedroeg toen (na herinventarisatie) 330. Per 31 december 1979 waren 41.613 objecten op de monumentenlijst geplaatst, waarvan 28.808 woonhuizen (Statistisch bulletin).

Op voordracht van de Monumentenraad stelt de minister de monumentenlijst vast. Deze lijst is in 1969 globaal afgerond en sindsdien maar weinig gewijzigd. De lijst bevat voor het overgrote deel gebouwen van voor 1850. De gebouwen met bouwdatum tussen 1850 en 1930, die ook op de lijst geplaatst kunnen worden omdat zij ouder zijn dan vijftig jaar, zijn nog niet op grote schaal geïnventariseerd en voorgedragen voor een eventuele plaats op de lijst.

De panden die genoemd worden in een beschermd stads- en dorpsgezicht en geen monument zijn, heten beeldbepalende panden. Deze panden worden apart geregistreerd op de zogenaamde 'historische kwali-

teitskaart'. Deze kaart wordt door de Rijksdienst voor de monumentenzorg in overleg met het ministerie van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening en de betrokken gemeente samengesteld bij de voorbereiding van een aanwijzing tot beschermd stads- of dorpsgezicht.

De subsidieverlening

De eigenaar van een monument is verplicht zijn pand in goede staat te houden en het monumentale karakter niet te verstoren. Tegenover de extra financiële last die het gevolg is van die verplichting staat de bereidheid van zowel het ministerie van CRM als het ministerie van VRO bij te dragen in de restauratiekosten.

Zoals bij alle subsidies, is ook hier de subsidieverlening van de overheid een gunst, en geen verplichting. Toch staat er al vanaf 1875 jaarlijks een bedrag op de begroting ten behoeve van de restauratie van monumenten.

Er zijn verschillende subsidieregelingen, die bovendien regelmatig aan verandering onderhevig zijn. Het ministerie van CRM geeft altijd subsidie, het ministerie van VRO alleen als het monument of het beeldbepalende pand in een als beschermd stads- of dorpsgezicht aangewezen gebied ligt en als er voor zo'n gebied een stadsvernieuwings- of rehabilitatieplan is. De subsidieverlening van VRO is bovendien beperkt tot woonhuizen.

De grootte van de te verstrekken subsidie hangt af van:

- het soort monument (woonhuis, molen, kasteel enz.)
 - de eigendomsvorm (particulier, vereniging, stichting, overheid)
- en, indien het een woonhuis betreft, bovendien nog van:
- de soort bescherming (monument, of beeldbepalend pand)
 - de ligging (al of niet in een beschermd stads- of dorpsgezicht met een stadsvernieuwingsplan of een rehabilitatieplan)
 - de subsidiegever (CRM of VRO).

De subsidies worden in procenten van een deel van de restauratiekosten gegeven; de grootte ervan is dus ook afhankelijk van de omvang van de restauratiekosten.

De subsidies van de centrale overheid worden aangevuld met subsidies van lagere overheden. Over het geheel genomen bestaat er een warwinkel van regelingen, waarvan we hier alleen de belangrijkste zullen noemen.

De subsidies voor andere bouwwerken dan woonhuizen zijn bijna alle afkomstig van CRM. Waar het om grote monumenten gaat, kan het totaal van de subsidies bijna 100% van de restauratiekosten bedragen.

Bij woonhuismonumenten wordt er door de Rijksdienst voor de monumentenzorg onderscheid 145

gemaakt tussen restauratiekosten en subsidiabele kosten. Alleen kosten direct verbonden met het instandhouden van een monument, of met speciaal beschermde onderdelen ervan, zijn subsidiabel. De kosten van toezicht bij de bouw, het architectenorarium, de winst van de aannemer en de BTW zijn bij het subsidiabele bedrag inbegrepen. CRM keert 30% van de subsidiabele kosten als subsidie uit. De gemeente keert nogmaals 30% uit en de provincie 0-10%, naar gelang van de financiële mogelijkheden.

Ligt een monument in een beschermd stads- of dorpsgezicht en betreft het een of meer woningen, dan wordt de subsidie van CRM gehalveerd, omdat het ministerie van VRO dan een bijdrage verstrekt in het kader van de woningverbetering. De subsidie van VRO is 20% van de aanvaarde verbeteringskosten, die maximaal 150.000 gulden per woning bedragen. Bevinden zich meer woningen in één pand, dan ligt het maximum op f 100.000 per woning, vermeerderd met f 10.000 voor elke extra kamer.

De ontwikkeling van de restauratiesubsidies

De opname van een monument in een register van beschermde monumenten geeft alleen passieve bescherming. Aan zichzelf overgelaten zal een monument vervallen en herstel is voor de eigenaar meestal te kostbaar. De actieve betrokkenheid van de gemeenschap, via de overheid, bij de monumen-

tenzorg kan dan ook worden afgelezen aan de mogelijkheden die de overheid aan eigenaren geeft tot daadwerkelijk herstel van hun monumentale eigendom.

Subsidies voor restauraties worden gegeven op grond van twee verschillende begrotingsartikelen, namelijk het 'restauratie-artikel', dat de basis voor het grootste deel van de subsidies vormt, en het 'werkgelegenheidsartikel', waarvan de subsidies een meer incidenteel karakter dragen.

De uitgaven in het kader van het werkgelegenheidsartikel betreffen in de regel niet de normale projecten en de normale voortgang van het restauratiewerk. Bij deze vorm van subsidies is de eis meestal dat de projecten snel kunnen worden uitgevoerd (grotendeels nog in het jaar waarin zij zijn toegekend), in verband met het werkgelegenheidsmotief. Ten gevolge hiervan zijn woonhuizen ondervertegenwoordigd en kleine waterbouwkundige werken oververtegenwoordigd in de uitgaven op grond van het werkgelegenheidsartikel. In de praktijk hebben deze gelden vooral de functie gehad van het inlopen van achterstanden in het restauratiewerk. Voor de continuïteit van het restaureren zijn zij van weinig belang, gezien hun sterk wisselende omvang. In tabel 1 is de ontwikkeling van de begroting van beide artikelen weergegeven.

Voor de bepaling van de hoeveelheid restauratiewerk dat met hulp van deze subsidies mogelijk is gemaakt, moeten de subsidiebedragen gecorrigeerd worden voor de prijsstijgingen die in het restauratiewerk zijn opgetreden.

Tabel 1. Begrote uitgaven voor restauratie volgens het 'restaurantie-artikel' en volgens het 'werkgelegenheidsartikel' van het ministerie van CRM (voorheen ministerie van OKW), 1928-1981. Werkelijke bedragen, mln. glds.

jaar	restaurantie-artikel	werkgelegenheidsartikel	totaal	index 1970=100
1928	0,4750	—	0,4750	1
1946	3,5600	—	3,5600	9
1947	1,0500	—	1,0500	3
1948	2,5500	—	2,5500	7
1949	3,0500	—	3,0500	8
1950	2,5500	—	2,5500	7
1951	2,0932	—	2,0932	5
1952	2,2585	—	2,2585	6
1953	3,0500	—	3,0500	8
1954	5,0500	—	5,0500	13
1955	5,0550	—	5,0550	13
1956	5,0620	—	5,0620	13
1957	5,0700	—	5,0700	13
1958	6,9250	—	6,9250	18
1959	8,4350	—	8,4350	22
1960	11,2500	—	11,2500	29
1961	13,8518	—	13,8518	35
1962	16,6500	—	16,6500	42
1963	17,3000	—	17,3000	44
1964	18,4500	—	18,4500	47
1965	20,1500	—	20,1500	51
1966	28,1500	—	28,1500	72
1967	32,2000	—	32,2000	82
1968	29,1500	—	29,1500	74
1969	34,4300	—	34,4300	88

Tabel 1. Vervolg

jaar	restaurantie-artikel	werkgelegenheidsartikel	totaal	index 1970=100
1970	39,3300	—	39,3300	100
1971	42,2930	—	42,2930	108
1972	42,8200	—	42,8200	109
1973	44,1500	13,3200	57,8300	147
1974	49,8050	21,0560	70,8610	180
1975	72,9500	33,3300	106,2800	270
1976	83,3980	50,3250	133,7230	340
1977	84,7540	37,3370	122,0910	310
1978	98,1000	27,9470	126,0470	320
1979	98,2000	—	98,2000	250
1980	109,1170	21,000	130,1170	331
1981	106,0000	—	106,0000	270

De kostenstijging in het restauratiewerk is in het algemeen sterker geweest dan die in de woningwetbouw. De oorzaak hiervan ligt in de zeer geringe produktiviteitsstijging bij restauraties, die op haar beurt weer wordt veroorzaakt door het ambachtelijk karakter van het werk. Doorbreking daarvan is moeilijk zonder de kwaliteit van het restaureren geweld aan te doen.

In het verleden heeft het CBS een indexcijfer restauratiekosten gepubliceerd, dat echter door een aantal tekortkomingen de kostenstijgingen sterk onderschatte, en waardoor de reële ontwikkeling van de restauratiesubsidies te optimistisch werd voorgesteld. In samenwerking met het EIB is nu een

nieuwe methode ontwikkeld voor de berekening van het indexcijfer van restauratiekosten. Het zo bepaalde indexcijfer gaat terug tot 1970. Met enige aanpassingen, en vooral de veronderstelling dat er geen produktiviteitsstijging is opgetreden, is het mogelijk een redelijk betrouwbaar restauratiekostenindexcijfer te construeren dat teruggaat tot 1950.

De opzet van het restauratiekostenindexcijfer en de verschillen met het oude indexcijfer staan uitvoerig beschreven in de recente CBS-publicatie Statistiek van de monumenten 1979.

In tabel 2 is het restauratiekostenindexcijfer weergegeven en in tabel 3 de ontwikkeling van de reële subsidiebedragen, dat wil zeggen de ontwikkeling van de subsidies, gecorrigeerd voor prijsstijgingen. In de figuur is het verloop van de subsidies in werkelijke en constante prijzen in beeld gebracht.

Wanneer we de figuur nader bekijken, zien we dat de grote stijging van de subsidies inzet in de tweede helft van de jaren vijftig. De invoering van de monumentenwet in 1961 ligt in deze periode van groei, maar is waarschijnlijk niet de oorzaak van die stijging. De monumentenwet regelt immers niet de toekenning van subsidies, maar alleen de bescherming van monumenten. De toegenomen belangstelling voor monumenten heeft blijkbaar geleid tot meer subsidies en een monumentenwet.

Uit de figuur blijkt dat de hoogtijdagen van de jaren zestig en zeventig achter de rug zijn. Over enkele jaren zijn we weer terug op het niveau van de jaren vijftig. Wat zijn nu de oorzaken van deze ontwikkeling?

Tabel 2. Het restauratiekostenindexcijfer, 1928-1981

jaar	excl. btw 1973=100	incl. btw 1973=100	jaarlijkse verandering in % incl. btw
1928	7,7	6,1	-
1929	7,2	6,2	1,2
1930	7,2	6,2	0,0
1931	6,8	5,8	- 5,5
1932	6,2	5,3	- 8,5
1933	6,2	5,3	- 0,6
1934	5,7	4,9	- 7,2
1935	5,3	4,5	- 7,8
1936	5,6	4,8	5,9
1937	5,7	4,9	1,6
1938	6,1	5,2	7,0
1939	6,8	5,9	12,4
1940	6,6	5,7	- 3,2
1950	18,1	16,1	-
1951	21,2	18,3	13,7
1952	21,7	18,7	2,3
1953	22,0	19,0	1,6
1954	24,3	20,9	10,2
1955	26,6	22,9	9,6
1956	29,8	25,7	12,1
1957	31,9	27,5	6,8
1958	31,1	26,9	- 2,2
1959	31,0	26,7	- 0,5
1960	33,1	28,5	6,8
1961	35,3	30,5	6,7
1962	38,6	33,3	9,4
1963	41,8	36,0	8,2
1964	46,2	39,8	10,4

Tabel 2. Vervolg

jaar	excl. btw 1973=100	incl. btw 1973=100	jaarlijkse verandering in %. incl. btw
1965	49,5	42,6	7,2
1966	54,7	47,2	10,6
1967	55,7	48,0	1,8
1968	58,5	50,4	5,1
1969	63,1	60,9	20,7
1970	71,2	68,7	12,9
1971	79,3	77,9	13,4
1972	87,1	85,6	9,8
1973	100,0	100,0	16,9
1974	116,0	116,0	16,0
1975	133,3	133,3	14,9
1976	145,1	145,8	9,4
1977	154,0	156,6	7,4
1978	165,0	167,8	7,1
1979	183,7	186,9	11,3
1980 *)	200,4	203,8	9,1
1981 **)	214,4	218,1	7,0

*) Voorlopig.

***) Geschat met behulp van de Macro-economische verkenning 1981.

Bron: EIB.

Tabel 3. Begrote uitgaven voor restauratie volgens het 'restauratie-artikel' en volgens het 'werkgelegenheidsartikel' van het ministerie van CRM (voorheen ministerie van OKW), 1928-1981. Constante prijzen (prijsniveau 1973), mln. glds.

jaar	restauratie- artikel	werkgelegen- heidsartikel	totaal
1928	7,8		7,8
1950	15,9		15,9
1951	11,4		11,4
1952	12,1		12,1
1953	16,1		16,1
1954	24,1		24,1
1955	22,0		22,0
1956	19,7		19,7
1957	18,5		18,5
1958	25,8		25,8
1959	31,6		31,6
1960	39,4		39,4
1961	45,5		45,5
1962	50,0		50,0
1963	48,0		48,0
1964	46,4		46,4
1965	47,3		47,3
1966	59,7		59,7
1967	67,1		67,1
1968	57,8		57,8
1969	56,6		56,6
1970	57,3		57,3
1971	54,3		54,3
1972	50,1		50,1

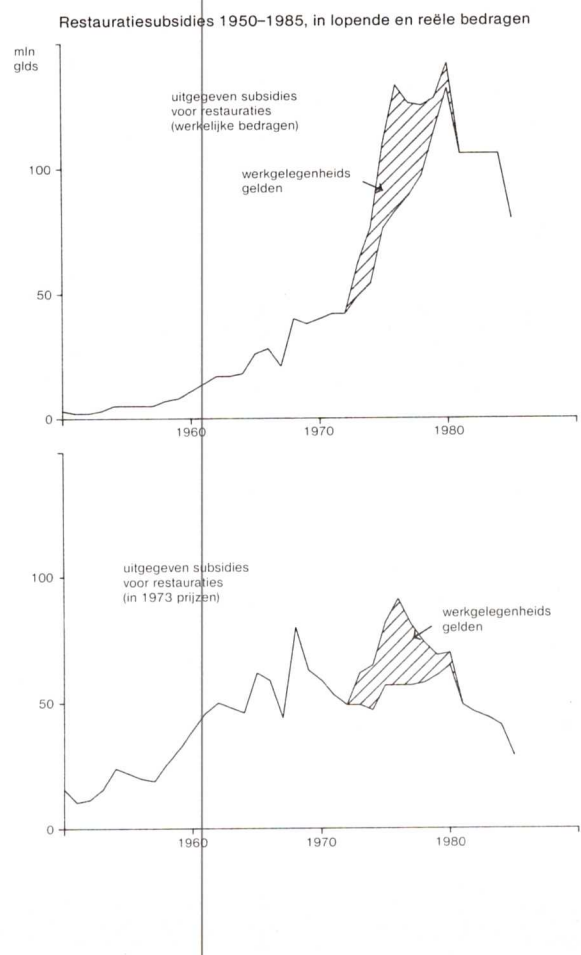
Tabel 3. Vervolg

jaar	restaurantie-artikel	werkgelegenheidsartikel	totaal
1973	44,5	13,3	57,8
1974	42,9	18,2	61,1
1975	54,8	25,0	79,8
1976	57,2	34,5	91,7
1977	54,1	23,8	77,9
1978	58,5	16,7	75,1
1979	52,6	0,0	52,6
1980	53,5	10,3	63,8
1981 *)	48,6	0,0	48,6

*) Het restauratiekostenindexcijfer voor 1981 is geschat, waardoor ook de voor prijsstijgingen gecorrigeerde begroting van 1981 niet meer dan een schatting kan zijn.

Bron: Begrotingen CRM; EIB.

Een mogelijke verklaring hiervoor is de toename van de belangstelling voor monumenten in de jaren vijftig en zestig en een vermindering daarvan in de jaren zeventig. De meeste tekenen wijzen erop dat de populariteit van en de belangstelling voor de monumentenzorg in de jaren vijftig en zestig inderdaad zijn gegroeid. In de jaren zeventig zien we daarentegen een stabilisatie, misschien veroorzaakt door een evenwicht in de aantallen positieve geluiden aan de ene kant en kritische opmerkingen aan de andere kant. De toegenomen kritiek op het maatschappelijk functioneren van de monumentenzorg

heeft misschien wel bijgedragen tot de vermindering van de restauratie-activiteit, maar de algemene opvattingen over de monumentenzorg hebben toch niet zoveel verandering ondergaan dat zij een afdoende verklaring kunnen bieden voor de terugval die nu optreedt.

Een betere verklaring kan wellicht worden gevonden in de sterk veranderde economische en maatschappelijke omstandigheden. De grootste uitbreiding van de restauratiesubsidies heeft immers plaatsgevonden in een periode van ongekende economische groei. Een keuzeprobleem was bij een groei van de overheidsuitgaven die aanzienlijk boven die van het gemiddelde inkomen uitging, zelfs nauwelijks aanwezig. De reële groei van de besteedbare inkomens was voldoende om aan alle wensen tegemoet te komen.

Ook het traag op gang komen van de voorziene uitbreiding van het sociale verzekeringsstelsel creëerde een tijdelijk bestedingsvacuüm. Talloze uitgaven-categorieën in de zogenaamde 'zachte sector' hebben hiervan geprofiteerd, en de monumentenzorg was daar een van. Bij de daling van de economische groei na 1973 viel niet alleen de economische ruimte weg waaruit tot dan toe het groeiend aandeel van de overheid in het nationaal inkomen was betaald, maar stegen in nauwe samenhang met elkaar de uitgaven van de WW, de WAO, de AAW, de bijstandswet en de ziektewet.

Het prioriteitenvacuüm waarin de monumentenzorg tot die tijd had vertoefd, was daarmee verdwenen. Een tijd lang kon de monumentenzorg

nog profiteren van de werkgelegenheidsgelden van het ministerie van sociale zaken, maar toen die wegvielen kwam de klap des te harder aan, doordat ook de subsidiegelden van CRM begonnen te dalen. Bij de verminderde economische groei blijkt het maatschappelijk draagvlak van de monumentenzorg zwakker te zijn dan van de meeste andere uitgavenposten. Hoewel veel andere uitgaven ook het slachtoffer zijn geworden van de bezuinigingen, is de monumentenzorg toch een van de weinige waarvan de begroting niet alleen reëel maar ook nominaal is gedaald. De kwetsbaarheid van de monumentenzorg wordt bovendien vergroot door de verhoudingsgewijs grote omvang van de monumentenbegroting binnen de uitgaven van CRM: het is altijd makkelijker op één grote post te bezuinigen dan op veel kleintjes.

Het stuwmeer

Het grote aantal aanvragen voor restauratiesubsidies en het tekort aan subsidiegelden hebben er toe geleid dat het Rijk subsidies is gaan toezeggen uit begrotingen van latere jaren. Deze wijze van werken heeft voordelen, zowel voor de eigenaar als voor de overheid, zolang tenminste de in latere jaren uit te keren bedragen niet te sterk in omvang toenemen.

Met de subsidietoezegging in de hand kan een eigenaar bij de bank geld lenen en alvast met de restauratie beginnen. Weliswaar zijn er dan de extra kosten van de voorfinanciering, maar die wegen

meestal op tegen de stijging van de restauratiekosten en de uitgestelde exploitatie van het gebouw. Zowel voor de eigenaar als voor de overheid betekent vroegtijdig restaureren dat verder verval van het monument wordt tegengegaan en dat zo de toekomstige restauratiekosten lager zijn, en eveneens kan worden volstaan met lagere subsidies. Het voorkomt tevens de subsidiëring van begrotingsoverschrijdingen van restauraties door prijsstijgingen.

Daar de reële subsidiebedragen begonnen te verminderen en het aantal verzoeken om subsidie bleef stijgen, moesten er steeds grotere bedragen uit toekomstige begrotingen worden toegezegd. Het gevolg was, dat eind 1979 de te verwachten subsidiebedragen uit de begrotingen tot 1984 al voor een groot deel waren toegezegd.

Met ingang van 1971 heeft de overheid dan ook besloten om het toekennen van toekomstige subsidies te staken, met als gevolg dat er sindsdien vrijwel geen subsidie-aanvragen konden worden gehonoreerd die niet binnen een reserveringsregeling met een bepaalde gemeente vielen: de zogenaamde subsidiestop.

We definiëren het stuwmeer van restauraties als het totaal van de restauratiekosten waarvoor subsidie is aangevraagd, en eventueel toegekend, maar nog niet uitbetaald. In het volgende zullen we de omvang van het stuwmeer schatten en enige gevolgen ervan bespreken.

Het stuwmeer van uitvoeringskosten van nog niet uitbetaalde aanvragen voor subsidie bestaat uit de volgende drie posten:

- a. de uitvoeringskosten van de restauraties waarvoor subsidie is toegezegd (in de komende jaren);
- b. de uitvoeringskosten van de begrotingsoverschrijdingen;
- c. de uitvoeringskosten van de restauraties waarvoor subsidie is aangevraagd maar nog niet is toegezegd (meestal alle aanvragen van het afgelopen jaar).

Het stuwmeer kan direct worden bepaald voor de jaren 1974, 1975, 1976 en 1977 (per 31 december van die jaren). Wanneer het stuwmeer eenmaal voor één jaar is berekend, kan de verdere ontwikkeling ervan eenvoudig worden geschat, door het stuwmeer te vermeerderen met de nieuwe aanvragen en de eventuele begrotingsoverschrijdingen en te verminderen met de uitgekeerde subsidies.

In tabel 4 is voor elk van de vier genoemde jaren post a bepaald. Daartoe zijn de betreffende subsidiebedragen, zoals vermeld in het jaarverslag van de Rijksdienst voor de monumentenzorg vermenigvuldigd met 3, om zo de uitvoeringskosten (totale bouwkosten) van de restauraties te vinden. Uit de Statistiek van de monumentenzorg 1976 van het CBS is bekend dat het Rijk in 1976 gemiddeld 31,2% van de totale restauratiekosten subsidieerde. Op grond van het totaalcijfer voor 1976 kan worden berekend dat elke subsidie gemiddeld een $1/0,312 = 3,205$ grotere bouwstroom mogelijk maakte.

Tabel 4. Subsidies en uitvoeringskosten van restauraties waarvoor subsidie is toegezegd voor de komende jaren, 1974-1977, lopende prijzen (per 31/12), mln. glds.

jaar	subsidies	uitvoeringskosten
1974	131,214	394
1975	141,879	426
1976	184,570	554
1977	313,440	940

Bron: Jaarverslag van de Rijksdienst voor de monumentenzorg, bijlage, tabel VI.

In tabel 5 is post b bepaald: de uitvoeringskosten van de begrotingsoverschrijdingen (aangevraagd en nog niet toegezegd). Ook hier is het subsidiebedrag weer met 3 vermenigvuldigd om de uitvoeringskosten te bepalen.

Tenslotte bepalen we post c: de uitvoeringskosten van de restauraties waarvoor subsidie is aangevraagd maar nog niet is toegezegd (tabel 6).

Van deze post is het aantal nog niet toegekende aanvragen bekend. De gemiddelde uitvoeringskosten van de in het verslagjaar ingediende aanvragen worden gebruikt om de omvang van de totale uitvoeringskosten te schatten.

Tabel 7, tenslotte, toont de omvang van het stuwmeer, zijnde de som van de posten a, b en c.

Tabel 5. Subsidies en uitvoeringskosten van begrotingsoverschrijdingen, lopende prijzen, 1974-1977, mln. glds.

jaar	subsidies	uitvoeringskosten
1974	51	153
1975	47,9	144
1976	49,9	150
1977	39,6	119

Bron: Jaarverslagen van de Rijksdienst voor de monumentenzorg, hoofdstuk 7.

Tabel 6. De gemiddelde en de totale uitvoeringskosten van de restauraties waarvoor subsidie is aangevraagd, maar nog niet toegezegd, 1974-1977, lopende prijzen.

jaar	aantal nog niet toegekende aanvragen	gemiddelde uitvoeringskosten van ingediende aanvragen glds.	totale uitvoeringskosten van nog niet toegekende aanvragen mln. glds
1974	2400	141.000,-	340,52
1975	2900	183.000,-	530,30
1976	± 3000	199.600,-	598,80
1977	± 3000	240.200,-	720,60

Bron: Jaarverslagen van de Rijksdienst voor de monumentenzorg.

Tabel 7. Het stuwmeer, 1974-1977, lopende prijzen, mln. glds.

jaar	stuwmeer
1974	887
1975	1100
1976	1303
1977	1780

Bron: EIB.

Van 1977 af kan de ontwikkeling van het stuwmeer worden geschat door het stuwmeer van 1977 eerst te indexeren naar het jaar waarin het nieuwe stuwmeer moet worden berekend en vervolgens de uitvoeringskosten van de binnengekomen aanvragen en de begrotingsoverschrijdingen er bij op te tellen en de uitbetaalde subsidies ervan af te trekken. De uitbetaalde subsidies worden dan uiteraard opgehoogd tot het niveau van de uitvoeringskosten. De begrotingsoverschrijdingen zijn grotendeels afkomstig van restauraties die of net klaar of net begonnen zijn. Daarnaast bestaan zij voor het grootste deel uit overschrijdingen veroorzaakt door loon- en prijsstijgingen. Bij de verdere berekening

Tabel 8. De netto stijging van het stuwmeer, 1977-1980, lopende prijzen, mln. glds.

jaar	subsidies uitgekeerd vlg. restauratie-art.		subsidies uitgekeerd vlg. werkgelegenheids- artikel		uitvoeringsk. begrot. overschr.	aanvragen	netto stijging stuwmeer= aanvragen + begrotings- overschr. - uitv. kosten uitgek. subsidies
	subsidie	uitvoeringsk.	subsidie	uitvoeringsk.			
1977	88,8	266,4	37,3	101 ¹⁾	119	552	304
1978	96,7	290,1	27,9	75	168	682	485
1979	98	294	13,9	41,7	185 ²⁾	781 ³⁾	630
1980	132	396	10	30	203 ²⁾	889 ³⁾	666

1) De vermenigvuldigingsfactor voor deze subsidie categorie ligt lager omdat het subsidiepercentage hoger ligt. De vermenigvuldigingsfactor is 2,7 en het subsidiepercentage (van de totale restauratiekosten) is 30.

2) Geschat door het bedrag van het vorige jaar met 10% te verhogen.

3) Geschat op grond van voorlopige informatie.

van het stuwmeer wordt de waarde van het stuwmeer van het voorafgaande jaar steeds geïndexeerd en daarmee verdwijnt de noodzaak om de begrotingsoverschrijdingen (helemaal) in de berekening van het stuwmeer mee te nemen. Een en ander is weer gegeven in tabel 8.

De omvang van het stuwmeer, die – uitgaande van een bepaald jaar – met behulp van deze tabel wordt geschat, wordt als volgt berekend:

$$\text{stuwmeer}(t+1) = \text{stuwmeer}(t) \times \text{restaurantiekostenindex}((t+1)/t) + \text{netto toename}(t+1)$$

Voor de volgende jaren wordt weer dezelfde formule gebruikt, met uitzondering van het vierde en de daarop volgende jaren, omdat dan de begrotingsoverschrijding niet meer wordt meegenomen.

Van 1974 tot en met 1980 ontwikkelde zich het stuwmeer als weergegeven in tabel 9.

Tabel 9. Het stuwmeer, lopende en reële prijzen, 1974–1980

jaar	lopende prijzen	in prijzen van 1974
1974	887	887
1975	1100	958
1976	1303	1037
1977	1780	1318
1978	2391	1653
1979	3292	2044
1980	4257	2423

Bron: EIB.

Enige gevolgen van het stuwmeer

De groei van het stuwmeer en de subsidiestop hebben tot gevolg gehad dat de tijd tussen subsidieaanvraag en subsidie-uitkering steeds langer wordt. Na de afkondiging van de subsidiestop is voor de eigenaren het probleem ontstaan, dat zij helemaal niet kunnen bouwen. Immers, zonder goedkeuring van het bouwplan (waarmee de subsidietoekenning direct verbonden is) kan er niet gebouwd worden, omdat de eigenaar dan het risico loopt geen subsidie te krijgen. Daarnaast is het moeilijk geld te lenen voor de restauratie als men geen subsidietoekenning heeft. Zolang restauraties klein van omvang zijn, kunnen de eigenaren ze misschien ook wel zonder subsidie uitvoeren, en de subsidieaanvraag achterwege laten. Maar het is ook mogelijk, dat kleine restauraties wegens geldgebrek dan maar helemaal achterwege blijven; ze zijn immers toch niet noodzakelijk voor de reparatie van ingrijpende gebreken die het bestaan van het monument in gevaar brengen.

Wat precies de oorzaken zijn, is niet bekend, maar de afgelopen tijd kan een opvallende teruggang van het aantal kleine restauraties in de subsidieaanvragen worden geconstateerd (zie tabel 10). Dit is een zorgwekkende ontwikkeling, en wel om twee redenen.

In de eerste plaats moet uit sociale motieven de voorkeur aan kleine restauraties worden gegeven. Uit een door de gemeentelijke dienst monumentenzorg Amsterdam gehouden onderzoek in de Jordaan is namelijk gebleken, dat bij kleine restauraties in

Tabel 10. De ontwikkeling van het restauratiebedrag per woonhuis, in duizenden glds. Reëel = prijzen van 1974

jaar	amsterdam		overige gemeenten		totaal	
	lopend	reëel	lopend	reëel	lopend	reëel
1974	170	170	66	66	84	84
1975	185	161	57	50	82	71
1976	207	165	54	43	88	70
1977	397	294	70	52	336	101
1978	-	-	-	-	289	200
1979					147	91

Bronnen: Jaarverslagen Rijksdienst voor de monumentenzorg en EIB.

bijna alle gevallen de bewoners konden blijven zitten of na verbouwing weer konden terugkeren. Kleine restauraties maken het de monumentenzorg dus mogelijk het imago te doorbreken, dat er duur wordt gerestaureerd voor mensen met veel geld, en dat de zittende bewoners het veld moeten ruimen.

In de tweede plaats kan het vroegtijdig restaureren van kleine gebreken voorkomen dat er later voor veel geld een grote restauratie moet worden uitgevoerd, met alle nadelen die hierboven al genoemd zijn.